

Rondom het plaatjesalbum „Vlaamsche Koppen” van 1931

Ada DEPREZ

Dit verhaal begint met het onschuldig en toevallig bovenhalen uit haar tasje door mijn nicht Frieda van een twintigtal wit-zwart, wonderlijk scherp opgenomen en afgewerkte pasfoto's van Frans Daels, Alfons Depla, Alfons Moortgat, Ward Vermeulen, Oscar de Gruyter, Juul Lagae en anderen. Zij had ze uit de nalatenschap van haar vader Albert Mattheussen (1897-1977) en wou ze mij tonen ; ik kende ze niet en heb ze op slag van haar afgebedeld ten behoeve van mijn Documentatiecentrum en de toekomstige onderzoekers van onze Vlaamse Beweging. Het betrof bij nader toezien een wonderlijk ensemble van Vlaamse voormannen, schrijvers, schilders, beeldhouwers, toneelspelers ... en ga zo maar door. Nog wonderlijker was hun jeugdig uiterlijk : Frans Daels, Julia Putman, Gustaaf van de Woestijne, Emiel Hullebroeck, Felix Timmermans en Staf Bruggen zien er uit als energieke en montere dertigjarigen en niet zoals ze ons — als generatie van lang daarna — voor ogen staan, nl. als in de strijd en door het leven vergrijsden.

Zover waren we dus medio december 1986. Bij het omdraaien van de foto's stond aangekondigd : „Dit is nr... van de reeks „Vlaamsche Koppen” verpakt bij deze sigaretten. Fabriek : H. Derveaux, Veurne”, samen met de naam en een beknopte karakterisering van de man (of de vrouw) op de foto. Deze teksten werden manifest in het interbellum geschreven. Bij de foto van Julia Putman als Zr Maria-Hadewijch kregen we zelfs een mogelijke sleutel tot datering in handen, vermits zij pas in 1926 missiezuster was geworden. Verder stond er „Foto Gyselynck, Kortrijk. Nadruk verboden” en bleken sommige foto's genummerd en andere weer niet.

De foto van de glazenier Eugene Yoors droeg een afwijkende tekst en lay-out. Aan de ommezijde lasen we : „dit is een der foto's aan te brengen op de aangeduide plaats in den album 'Vlaamsche Koppen' uitgegeven door de Firma Kerlinga. H. Derveaux-De Vloot fabriek der Sigaretten Heldenhulde Veurne”. De fotograaf bleef dezelfde : alleen draagt ook deze foto geen nummer meer. Verdere gegevens waren uit het aanwezige materiaal niet te halen.

Wij besloten dus ook een gokje te wagen en een oproep tot andere en in de materie meer bedreven lezers van de rubriek „Courant” in De Standaard te richten. Die verscheen prompt op 23 december en luidde :

KOPPEN - Kent iemand het „Album Vlaamsche Koppen”, na 1926 uitgegeven door de firma Kerlinga (H. Derveaux- De Vloot), fabriek der sigaretten Heldenhulde in Veurne ? In het album dienden kleine foto's (vervaardigd door Gy-

selinck te Kortrijk) te worden gekleefd : Daels, Mortelmans, Hullebroeck, Dosfel e.a. Inlichtingen wordén met dank verwacht.

Na kerstdag lagen tien antwoorden in de bus : heel wat spontane en vriendelijke briefschrijvers waren in hun pen geklommen ... en in hun jeugdherinneringen gedoken. De meesten uit West-Vlaanderen, uit Kortrijk en Roeselare (met een uitschieter naar Eeklo) en nog meer uit de Westhoek, wat logisch lijkt gezien de plaats van herkomst. Sommigen waren op slag bereid hun verzameling ter beschikking te stellen of meer inlichtingen te verstrekken. Enkelens zetten ook direct hun stekels op. Eén schreef, na het opsommen van zijn bezit en zijn dubbels : „Laat me U toch opmerken, dat ik niet bereid ben ze af te staan”. Een tweede bekende aanvankelijk niet te hebben willen reageren, „omdat ik dacht : als ze dat weten willen ze me dit ‘voor een appel en een ei afdoen’ !” Maar hij schreef uiteindelijk toch maar...

Er kwam een antwoord uit Antwerpen, van een echtpaar dat zijn wortels in Ingelmunster had en waarvan de oom Omer Vermeulen (1887-1974) als handelaar in ruwe tabak leverancier van de firma Derveaux te Veurne en een vriend des huizes was geweest. Er kwam verder een keurige bibliografische beschrijving van pater Van Overwalle, geboortig uit Eeklo, uit de abdij van Averbode, met een lijst van errata en addenda. Er kwam ook een uitvoerige en van kennis van zaken getuigende brief van Godfried Pauwels uit Veurne, die een teruggevonden foldertje voor een tweede album meestuurde :

VLAMINGEN, Ten einde het tweede Album zoo volledig mogelijk te maken, vragen wij U beleefd, doch dringend, ons te willen melden : Degenen der „VLAAMSCHE KOPPEN” die u denkt hier te ontbreken, en die U verlangt in het tweede boek te zien verschijnen, met het doel, Vlaanderens groote mannen te leeren kennen.

Firma H. DERVEAUX.
Eerste album „VLAAMSCHE KOPPEN”

Hij vermeldde trouwhartig dat in zijn twee (eerste) albums veel foto's ontbreken : „Voor de oorlog rookte ik zeer weinig en dan nog ‘stiekem’. Ik moest dus op andere manieren aan de fototjes geraken”.

Er kwam zelfs een amusant verhaal van een latere bankdirecteur, die te Veurne college liep en met „veel ijver de bedoelde Vlaamse Koppen verzamelde (door mijn vader aan mij gegeven na elke aankoop van een pakje „Heldenhulde”). Een album heb ik nooit gehad en ik ben er zeker van dat mijn verzameling in rook is opgegaan samen met mijn nog veel grotere collectie renners en voetballers toen mijn vader na een (toevallig) slechter puntenboek in het zesde studiejaar alles wat mij toen interesseerde in één klap in het vuur gooide van onze (overigens gezellige) Leuvense stoof. Door deze brutale ingreep à la Savanarola werd mijn belangstelling geleid naar hogere regionen en ondanks de pijn ben ik mijn vader voor dit keerpunt nog steeds dankbaar”.

Er kwamen zelfs twee meldingen van oude bekenden : van mevrouw en Dr. Felix Comer uit Kortrijk en van Carlos van Louwe uit Koksijde. Mevr. Comer schreef dat het album werd betaald door Mama, „ waarvoor mijn broers en ik zeer enthousiast waren. Zo gingen we dan regelmatig foto's „bedelen” of wisselen bij andere verzamelaars. Ik ben er zeker van dat nooit álle foto's verschenen zijn. Mijnheer Gyselinck was in die tijd de grote fotokunstenaar, maar een slordige leverancier — en om honderdtallen zelfde foto's te maken (handwerk) lag hem niet”. Carlos van Louwe bezat ook een album — ik zou bijna zeggen : natuurlijk ! — en stuurde me het bericht dat in het *Wekelijks Nieuws* de week daarop reeds een oproep van het Verschaevekomitee was verschenen om hun eigen collectie te vervolledigen ! Een bekend Brugs antiquariaat stuurde me prompt het voorstel een album „oblong, 23,5 x 32 cm. Méér dan 200 Vlaamse letterkundigen enz. uit persoonlijk bezit van de Vlaamse toondichter Oscar Van Durme. Praktisch onvindbare verzameling !” aan te kopen voor 18.000 fr.

Toch wel praktischer was het aanbod van apotheker Frans Denys — de broer van de auteur van *Peegie* — die het mij wilde afstaan omdat hij meende dat het anders teloor zou gaan en het voor de jeugd nog belang kon hebben. Hij had er eigenlijk voorheen nooit afscheid van kunnen nemen, omdat het een interessant tijdsdocument was en omwille van de herinneringen die eraan vastzaten. Hij verwierf de foto's op de speelplaats van het Klein Seminarie te Roeselare, waar alleen op zondag mocht worden gerookt en de sigaretten werden verkocht — op de andere dagen dwaalde de studiemeester snuffelend door de gangen ! — en aan ruil werd gedaan.

Marcel Maes uit Zwevegem signaleerde dat ook Barbaix uit Gent foto's had geleverd, o.m. de beroemde van Karel van de Woestijne, en dat er van Paul Kiroul twee verschillende foto's werden gemaakt. Het alleruitvoerigst ging evenwel R. Watthy-Roose uit Woumen bij Diksmuide op de kwestie in : op de nummering of niet-nummering aan voor- en/of achterzijde, op de lay-out van de teksten achteraan, telkens gestaafd met voorbeelden in origineel of in fotokopie. Een echt geduldwerkje !

Zo ver stonden we vóór nieuwjaar. Na nieuwjaar stroomden op mijn verzoek de albums ter vergelijking en consultatie binnen : doorgaans stevig gebonden, lichtjes gewatteerd in bruinegeverfd linnen met siertouw links en met witte opdruk, als een echt fotoalbum. Drie waren evenwel in lichter bruin gemarmerd karton-papier en met zwarte opdruk : Vlaamsche Koppen. De druk van het album, van de teksten op de albumbladen en de foto's werd blijkbaar in fasen — naarmate Gyselinck leverde ? — door de (vier) gebroeders De Carne uit Stavele¹ uitgevoerd.

1. Allicht wel verwanten van E.H. Alexis de Carne (1848-1883) uit hetzelfde Stavele en Gezelliens natuurdichter.

Er blijken zelfs foto's zonder tekst aan de keerzijde voor te komen : enkele hiervan (o.m. Marnix Gysen) zijn in het bezit van Albert Cornette uit Oostduinkerke.

Na nieuwjaar konden we dus de albums met elkaar vergelijken en gaan tellen hoeveel originele foto's er ooit zijn geweest : we moeten er rekening mee houden dat enkele verzamelaars hun collectie achteraf hebben aangevuld met elders uitgeknipte portretten. Na vergelijking met de ons ter beschikking staande albums bleker er in totaal 275 foto's voorzien te zijn, waarvan we er 96 niet hebben teruggevonden en die wellicht nooit werden aangemaakt ?

Alfabetisch betreft dit :

Gentiel Antheunis, Margriet Baers, Albert Baertsoen, Frank Baur, P. Bellefroid, Tony Bergmann, paster Blancke, Jan Blockx, pater Boon, Victor Brunclair en Aloïs Bruwier, Aug. Ceulemans, pastoor Aug. Cuppens, Aloïs de Beule, Alfons de Cock, Aug. de Coninck, Frans de Cort, Julius de Geyter, Lod. de Koninck, Jan de Laet, O.K. de Laey, V. Dela Montagne, Frans Delbeke, André Demedts, E.H. Denys, Lod. de Raet, pater Desmet, Nestor de Tière, pater Jules (Renaat) Devos, R. Dewachter, Jul. Dillens, Joris Eeckhout, E.P. Fleerackers, E.P. A. Geerebaert, Fr. Gevaert, Cesar Gezelle, Jozef Gezelle, Paul Gilson, Dr. Jan Grauls, A. Hegenscheidt, E.P. A. Janssens, Amaat Joos, E. Laermans, Jef Lambeaux, Dr. Laporta, Karel Lateur, Dr. E. Lauwers, K.L. Ledeganck, Victor Leemans, prof. ir. Stan Leurs, Hendrik Leys, pater C. Lievens, Rosalie Loveling, Dr. Jul. Mac Leod, Zeger Maelfait, Karel Mestdagh, Joris Minne, Karel Ooms, Lode Opdebeek, Jaak Opsomer, Leo Paret, Constant Permeke, Max Rooses, Felix Rutten, Julius Sabbe, E.P. Salsmans, Jef Scheirs, Dr. Renier Snieters, Armand Timmerman, Emiel Thysebaert, Jos Tysmans, Jan van Beers, Van Boeckel, Em. van Damme, Fons van de Maele, Dr. Van de Perre, Eug. van de Velde, Jan van Droogenbroeck, Van de Wijer, Prudens en Florimond van Duyse, Jan van Nijlen, Paul van Ostaijen, H. van Peene, Th. van Ryswyck, Hendrik van Schoor, Emm. van Straelen, E.P. Verbiest, Renaat Verheyen, Verhoeven, Raf Verhulst, Gustaaf Verriest, Julius Vuylsteke, pater Amaat Vyncke, E. Wambach, Gustaaf Wappers.

Peetvader van de titel : *Vlaamsche Koppen* was ongetwijfeld Hugo Verriest, die reeds in 1901 in twee delen *20 Vlaamsche Koppen* had uitgegeven, voor het merendeel gekozen uit Westvlaamse oud-leerlingen van het Klein Seminarie te Roeselare, die later literator of geestelijke waren geworden.

Lutgart Scheirs, de dochter van de bekende letterkundige Jef Scheirs, (van *De Filosoof van Hagem* o.m.) zag reeds deze lijn en plaatste het vervolg van het idee bij Hubert Pieyns uit Aalst, die in 1927 a.h.v. foto's van Vlaamse letterkundigen een *Album Vlaamsche Koppen* bij elkaar tekende, en zijn tekeningen ook liet verschijnen in een reeks van twaalf losse postkaarten.

Daarna verscheen in het Antwerpse weekblad *De Stad* (1929-1941) een reeks *Vlaamsche Koppen* met foto's van letterkundigen. Als voorbeeld ontvingen

we van haar een pagina-groot artikel van R. Sarolea bij een foto van haar vader uit januari 1931.

Iets eerder al — in 1925 — verscheen ook een reeks *Vlaamsche Weelde*, met afzonderlijke foto's van Edgar Barbaix uit Gent, in klein formaat (9 x 6 cm), en een *Album Vlaamsche Weelde. Een keus van 60 koppen uit onze letterkunde* door Désiré Pissens en Juliaan Festrtaets (met foto's en tekeningen van diezelfde Barbaix) bij drukkerij Erasmus in 1925 te Gent. De tweede editie van dit album droeg in zijn titel *75 koppen* (ed. J. Heyman, 1932). De literatoren stonden er chronologisch volgens hun geboortjaar in geplaatst; de bijhorende teksten waren zeer literair en bepaald minder combattief Vlaams.

In 1932 verscheen onder de titel *Vlaamse Koppen* trouwens een film-documentaire, die te Gent door de Heremans' Zonen voor de leerlingen van het atheneum in het Lakenmetershuis, het lokaal van het Willemsfonds op de Vrijdagmarkt, werd geprojecteerd, en waarin ze tot hun vreugde ook hun toenmalige leraar Dr. Jef Goossenaerts herkennen. Het idee: *Vlaamse Koppen* beheerste blijkbaar als een onderstroom wel degelijk de jeugd van het interbellum!

De Veurnse onderneming was minder exclusief literair, breder en algemener opgevat en ook strijdbaarder Vlaams. Het omstreden optreden van de rijks-wacht op de IJzerbedevaart van 1930 was hieraan blijkbaar niet vreemd. De foto's ontstonden toen. Het boek was bedoeld als geschenk voor verzamelaars en verscheen voor Kerstdag 1931. Ontwerpster en opdrachtgeefster was de firma Kerlinga van Hilaire Derveaux-Devloo (1897-1973) en zijn zusters Bertha (1891-1986), Maria (1882-1952) en Irmina (1886-1975), die in de Ooststraat een tabakhandel uitbaatten en in een geslaagde combinatie van handelsgeest en nationalistische overtuiging de sigaretten Heldenhulde uitgaven. De nadien door onze jeugd verwoed verzamelde en geruilde filmsterren, wielrenners, sprookjesfiguren of natuurbeelden — vooral te vinden bij chocoladerepen — kenden blijkbaar een sedertdien in de vergetelheid geraakte, maar bij een aantal jongeren van toen goed bewaarde Vlaamse voorganger!

Een woord vooraf ontsluit het album en licht de bedoelingen nader toe:

De indeling begint — traditioneel — met drie beroemde West-Vlamingen: Gezelle, Verriest en Rodenbach. Op de versozijde staan de oudere Vlaamse figuren David, Willems, Conscience, Van Ryswyck en Ledeganck: de indeling is dus duidelijk niet chronologisch. De commentaar ernaast situeert de naam in de tijd en de literaire stroming en besluit met een slagzin of leuze. Bondig maar zeer efficiënt. Zo wordt bij David verwezen naar het Davidsfonds, bij Willems naar het Willemsfonds, bij Ledeganck naar zijn „Drie Zustersteden” als het dichtertlijke evangelie der Vlaamse beweging en bij Conscience staat: Hij leerde zijn volk lezen. En zo gaat het verder met letterkundigen (p. 3), met de mannen van de „De Swigenden Eede” (p. 4) en oud-studenten en collega's van Gezelle (p. 5), met andere Vlaamse letterkundigen (p. 6-8), met vier vrouwelijke literatoren (p. 9), met priester-dichters (p. 10), met vertellers

(p. 11-12), met dichters, literatoren en essayisten (p. 13-17), met paters (p. 18), met Vlaamse dichters en strijders (p. 19-20), met geleerden (p. 21-22), met paters-jezuïeten (p. 23), met geleerde essayisten (p. 24), paters (p. 25), dichters en vertellers uit het interbellum (p. 26-27), met vrouwelijke letterkundigen (p. 28), toneelspelers en -schrijvers (p. 29-30), met „varia” (p. 31), weer met toneelschrijvers (p. 32), dichters (p. 33), geleerden (p. 34), expressionisten en tijdgenoten (p. 35-38), met IJzerhelden (p. 39). Daarna pas komen bladzijden met overkoepelende titels voorzien : Vlaanderens Groote Misshelden (p. 40), Vlaanderens Toondichters (p. 41-46), Vlaanderens Beeldhouwers & Schilders (p. 47-54).

Men kan dus stellen dat van methodologische of chronologische keuze weinig te bespeuren valt, en dat hier eerder een pragmatische schikking werd bereikt. Dat van de fronters-mentaliteit of Vlaams-nationale overtuiging van de initiatiefnemers duidelijk sporen te bespeuren vallen, blijkt ten overvloede uit de begeleidende teksten. Zo leest men bij pastor Karel Blancke : „In 1930 wijdde hij de IJzerklok Nele in den toren van Heldenhulde te Diksmuide”, terwijl daar uiteraard ook de hele bladzijde IJzerhelden is, waarbij men bij Joe English leest : „Naar zijn graf te Steenkerke werd de 1e IJzerbedevaart gehouden in 1920”. Bij de gebroeders Van Raemdonck staat : „De 2e IJzerbedevaart op Zondag 18 Sept. 1921 bracht hulde aan die twee Vlaamsche jongens”. Bij Renaat Derudder : „De 3e Bedevaart in 1922 te West-Vleteren en de 12e in 1931 te Diksmuide huldigde die volksjongen”. Daarnaast schrijft men onomwonden sympathiek over de vervolgte activisten. Zo staat bij Dr. Aloïs Bruwier : „Werd na den oorlog tot gevangenisstraf veroordeeld. Hij vergat nooit Rodenbach, noch zijn idealen”. Bij Dr. Alfons Depla leest men : „Stierf in ballingschap”. Bij Eugeen van Oye : „Na den oorlog werd hij door belagers aangeklaagd, doch op 17 Juni 1920 met algemeene stemmen vrijgesproken”.

Een bezoek bij ir. Godfried Derveaux, de oudste zoon van de sigarettenfabrikant, leerde ons meer, bijv. over de keuze van de foto's, die door Hilaire Derveaux in nauw overleg met E. H. Cesar Denorme, destijds leraar aan het college te Veurne werd gemaakt, terwijl ook Michiel Bulckaert en Jeroom Leuridan bij de keuze betrokken werden. De teksten werden eveneens door Derveaux en Denorme opgesteld. Over oplage en wijze van verspreiding blijft helaas veel in het ongewisse ; eveneens over de aankoop- en verkoopprijs. Wel bestaat het sterke vermoeden dat uiteindelijk van het inderdaad geplande tweede album niets meer in huis is gekomen in 1936-1937, bij gebrek aan fondsen en tijd. Een amusant detail is wel dat de familie destijds, onmiddellijk na de eerste wereldoorlog, eveneens produkten Cocorico op de markt bracht, bestemd voor het (Franse?) leger, waarop de afbeelding prijkte van een stoere (Gallische) haan die de (Duitse) arend verpletterd houdt. Die arend werd later op een volgende afbeelding toch maar vervangen door stenen ! Handelsgeest hoorde in het steeds talrijker wordend gezin vanzelfsprekend eveneens te worden betracht. Van eenzelfde commerciële feeling getuigen overigens de in de albums voor- of

achteraan ingeplakte verpakkingen Heldenhulde, als een soort vignetten. Interessant is eveneens wat nog bewaard bleef : op emballagezakjes : „Eenige meest aanbevolen Kerlinga Sigaren. Klein, maar Rein 0.80. Blauwvoetjes 1.00. Harop 1.00. De Kerels 1.25. Schild & Vriend 1.50. Hou & De Trou 2.00. Kerlinga overtreft alles”. Daarnaast een kaart met zes naast en onder elkaar afgedrukte koppen : het was de taak van de oudste zoon deze met een snijmachine keurig recht af te snijden.

Tenslotte verdient het pak originele foto's (13,5 x 9,5) te worden vermeld. Zo valt een stuk van de gevolgde gang van zaken te schetsen : de firma vroeg blijkbaar direct aan de geselecteerde voormannen een portret. Die lieten er een maken : vaak was dat voor Gent bij Barbaix, voor Antwerpen bij Alb. Achten of Van de Vyver. Ook Cracco te Roeselare en Goes te Oostende zijn vertegenwoordigd. Verder bestond er blijkbaar al een reeks, gemaakt bij „Kunstfoto Gyselynck” te Kortrijk en uitgegeven bij Lannoo te Tielt. Waar het overledenen betrof, nam Barbaix vermoedelijk een foto van de marmeren bustes in de Academie : zo bijv. bij David en Willems.

Ook achteraan staan interessante instructies voor de technische afwerking door fotograaf of drukker. Zo bij Vercoullie bijv. „meer werken om de kop alleen op de photo te hebben (geen buste) in den aard van de Photo van Gustje Peelaers en Jef Denyn”. Bij datzelfde Gustje Peelaers — nooit verschenen en bestemd voor het tweede album : „opletten dat z'n neus er op staat”. Emmanuel Viérin vond blijkbaar geen genade, want op de achterzijde van zijn portret staat : „niet”. De tekst bij Arthur Mulier luidt : „Advocaat. Oud-student aan de Vlaamsche Gentsche Hoogeschool en een der leiders der christen werklieden in West-Vlaanderen. Werd veroordeeld om zijn Vlaamsche en democratische gedachten”. Bij Dr. Adiel Debeuckelaere leest men : „Oud-strijder, stond in augustus 1922 te recht voor de krijgsraad als leider van den strijd voor Vlaanderen's vrijheid op de voorlinie. Werd vrijgesproken”. Ondertussen haalden Peelaers, De Vocht, Grietens, Mulier, Borms, Kremers en Debeuckelaere het tweede album niet meer.

Al bij al levert „Vlaamsche Koppen” een interessante aanvulling bij onze culturele, politieke en mentaliteitsgeschiedenis, en komt vooral alle informanten, veelal kinderen of kleinkinderen van de initiatiefnemers of hun geestesgenoten, onze welgemeende dank toe.

Cultureel Documentatiecentrum
Rozier 44
9000 Gent